

СТАН РЕАЛІЗАЦІЇ ІННОВАЦІЙ У ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

У статті проаналізовано стан реалізації інновацій та факторів їх успішності в загальноосвітніх навчальних закладах. Оцінено системність, результативність, ефективність, оптимальність, інтенсивність, актуальність, соціальну й суб'єктну значущість нововведень за такими критеріями: соціально-аксіологічним, концептуальності, ресурсного забезпечення, структурно-функціональним, технологічності та результативності. Встановлено, що педагоги реалізують інновації на репродуктивно-емпіричному, адаптивному, локально-перетворювальному та стратегічно-системному рівнях.

Ключові слова: інновація, реалізація інновацій, інноваційний потенціал, інноваційна стратегія, інноваційна компетентність, критерії реалізації інновацій, рівні реалізації інновацій.

Актуальність стратегічного розвитку освіти в Україні вимагає постійного вдосконалення й пошуку нових ефективних шляхів підвищення якості освітніх послуг, апробації та упровадження інноваційних педагогічних систем, модернізації змісту освіти й організації її адекватно світовим тенденціям і вимогам ринку праці [6]. Це пов'язано з тим, що нинішній рівень освітньої діяльності ЗНЗ не відповідає вимогам сучасності. Наявною є суперечність між об'єктивною необхідністю переходу навчальних закладів на стратегію інноваційного розвитку й діяльності та недостатнім рівнем компетентності освітян, необхідного для системної реалізації інновацій.

Соціальна значущість і недостатня результативність освітніх реформ потребує вивчення наявного стану інноваційної діяльності ЗНЗ, виявлення факторів її продуктивності, аналізу проблем та тенденцій для проектування на цій основі ефективних моделей і технологій реалізації інновацій.

Теоретичні й практичні аспекти готовності загальноосвітніх навчальних закладів до сприйняття та реалізації інновацій висвітлено в дослідженнях А. Барановського, Л. Даниленко, А. Каташова, Н. Клокар, О. Коберника, О. Козлової, В. Лазарєва, Т. Невілла, В. Паламарчук, М. Поташника, О. Саранова, Т. Шукаєвої та ін.

Основними характеристиками інноваційності навчального закладу науковцями визначено сформованість стратегії інноваційного розвитку, місії, середовища й рівень інноваційного потенціалу, основою якого є інноваційна компетентність педагогів і керівників (Л. Ващенко І. Єрмаков, В. Докучаєва, В. Загвязинський, О. Лоренсов, Л. Калініна, І. Радченко, Т. Сорочан, І. Фрумін, О. Хомерики, Р. Шиян, М. Ясвін та ін.). У працях Л. Буркової, Т. Волобуєвої, О. Дахіна, В. Кальней, Г. Мкртичян, Т. Новікової, З. Рядової, Г. Прозументової, В. Слободчікова, Г. Щекатунової та інших науковців наголошено, що успішність освітніх нововведень залежить

від їх обґрунтованого вибору, кваліфікованої експертизи та постійного моніторингу результатів.

Мета статті полягає в аналізі стану реалізації інновацій у загальноосвітніх навчальних закладах та виявленні факторів продуктивності нововведень.

Сучасні реалії модернізації системи середньої освіти зумовлюють нові особливості розвитку інноваційних освітніх процесів і викликають необхідність більш ґрунтовного осмислення комплексу умов ефективності реалізації інновацій у ЗНЗ. У структурі інноваційного процесу зміст етапу реалізації інновації полягає в практичному застосуванні, коригуванні, доопрацюванні нового засобу. Завершується етап отриманням стійкого ефекту від нововведення, після чого воно існує автономно [1, с. 42].

Для вивчення та аналізу наявного рівня інноваційної діяльності ЗНЗ було проведено експериментальне дослідження. У ньому взяли участь керівники й педагоги ЗНЗ, були задіяні як експерти та консультанти методисти районних і міських управлінь освіти та обласних ІППО Житомирської, Рівненської, Сумської й Черкаської областей. У процесі дослідження використано інформацію з таких джерел: нормативно-правові документи, шкільна документація з планування та звітності, матеріали методичних кабінетів районних і міських управлінь освіти та ОППО, результати анкетування керівників і педагогів ЗНЗ, висновки експертних груп. У дослідженні взяли участь 145 керівників та 786 учителів ЗНЗ різного типу, з них 48 – міської місцевості, 97 – сільської.

Аналіз результатів анкетування, а також бесід з керівниками навчальних закладів свідчить, що вони виділяють досить широкий спектр критеріїв інноваційного розвитку ЗНЗ.

Для правильної інтерпретації функціонування школи як інноваційної педагогічної системи О. Попова вводить поняття “інноваційний потенціал школи”, який означає її здатність створювати, сприймати, реалізовувати нововведення. Ця характеристика зумовлює швидкість, результативність, особливості впровадження інновації в практику школи [6, с. 20].

Серед основних ознак, що характеризують інноваційний потенціал ЗНЗ, їх керівники виділили такі: використання інноваційних педагогічних ідей, технологій та методик (52,3 %); участь в експериментах всеукраїнського та регіонального (обласного) рівнів (16,4 %); високий рівень інноваційної компетентності педагогів школи, володіння ними новими методами й технологіями навчання (15,9 %); залучення й ефективне використання фінансових та матеріально-технічних ресурсів (14,3 %); надання якісних освітніх послуг (12,7 %); створення й реалізація авторських програм (11,3 %); використання ІКТ у навчальній та управлінській діяльності (10,2 %). До сутнісних ознак інноваційності навчального закладу керівники також зараховують відкритість до нових ідей, сприйнятливість педагогів до інновацій, активність у встановленні ділових, партнерських відносин, творчу діяльність колективу.

Успішній реалізації інновацій, на думку керівників ЗНЗ, сприяють цілеспрямована, з використанням інноваційних форм методична робота, стратегічне планування та моніторинговий супровід управління школою.

Водночас, аналіз відповідей керівників ЗНЗ показує недостатнє розуміння ними значення таких ключових ознак інноваційності навчального закладу, як сформоване інноваційне середовище, достатній, оптимальний за структурою ресурсів інноваційний потенціал, необхідність вироблення місії та стратегії інноваційного розвитку навчального закладу.

У результаті опитування та вивчення планів і звітів роботи шкіл, інформаційних та нормативних матеріалів управлінь освіти й ІППО встановлено, що за сферою здійснення у ЗНЗ реалізуються інновації в технологіях навчання (32%), в організації цілісного навчально-виховного процесу на засадах певних підходів (31%), у методичній роботі (21%), у технологіях виховання (16%), в управлінні закладом (14%), у змісті освіти (11%), в освітній екології (4%), у гуртковій та позакласній роботі (1%).

Інновації спрямовані переважно на зміни в процесуально-діяльнісній складовій педагогічного процесу – поряд з традиційними використовують інноваційні форми, методи й засоби організації навчальної діяльності учнів. Однак у більшості такі нововведення локального рівня не змінюють систему роботи вчителя чи школи, залишаючи загалом незмінними як цілі, так і результати навчально-виховної діяльності.

Основні завдання стратегії інноваційного розвитку навчального закладу керівники вбачають у впровадженні нової філософії освіти й виховання, реалізації інноваційних концепцій педагогічного процесу, цільовому пошуку, апробації та реалізації сучасних педагогічних технологій. Аналіз результатів опитування керівників свідчить про усвідомлення керівниками важливості інноваційного розвитку їх навчального закладу, загальне розуміння сутності інноваційного процесу, визнання ними необхідності технологізації та науково-методичного супроводу нововведень процесу реалізації інновацій.

Основними факторами успішності реалізацій інновацій за рангами значущості керівниками ЗНЗ виділено: визначеність стратегії інноваційної діяльності навчального закладу, високий рівень інноваційної компетентності педагогів, створення в навчальному закладі банку інновацій, нормативно-правове забезпечення інноваційної діяльності ЗНЗ, інноваційний тип управління на всіх рівнях системи освіти. Разом з тим вираженість цих факторів (оцінка їх наявності реалізації за п'ятибальною шкалою від 1 – фактор відсутній до 5 – сильно виражений) досить низький.

У рангу факторів, що перешкоджають успішності реалізації інновацій у ЗНЗ, керівники в порядку їх значущості виділили: відсутність ефективних моделей і технологій реалізації інновацій, недостатній розвиток дослідницьких і рефлексивних умінь педагогів, усталеність методик фронтальної роботи, низький рівень мотивації інноваційної діяльності, застарілі стереотипи мислення педагогів. Дещо неочікуваними виявилися низькі ра-

нги таких факторів неспішності реалізації нововведень, як побутові умови життя, стан здоров'я, професійне вигорання педагогів.

Для діагностики готовності педагогів ЗНЗ до сприйняття й реалізації інновацій була розроблена карта експертної оцінки та самооцінки їх інноваційної компетентності. Результати опитування показали недостатній рівень системного розуміння педагогами сутності інновацій в освіті та процесу їх практичної реалізації. Більшість педагогів (75%) оцінює потребу в інноваціях для сучасної освіти як високу, 24% – як посередню, 1% – не визнають необхідності інновацій. Такі результати свідчать про достатньо високу вмотивованість педагогів до реалізації інновацій. У своїй діяльності більшість педагогів (44,5%) використовують тільки елементи відомих інновацій, 24,3% – беруть участь в інноваційному проекті свого навчального закладу, 21% – вважають, що системно реалізують відомі інновації, і тільки 4,5% учителів реалізують власну авторську систему навчання чи виховання.

Найбільш значущими факторами, що впливають на успішність реалізації інновацій у ЗНЗ, педагогами визначено перспективу досягнення якісно нових результатів у своїй педагогічній діяльності, доступ до сучасних інформаційних джерел для ознайомлення з інноваціями, сприятливі умови для творчості, експериментування, можливість обміну досвідом з іншими, підтримку та допомогу з боку керівництва.

Враховуючи різноманітність проявів результатів нововведень, доцільним було здійснювати їх оцінювання крізь призму інтегративних критеріїв, які комплексно характеризують наявний стан та рівень прояву показників реалізації інновацій: системності, результативності, ефективності, оптимальності, інтенсивності, актуальності, соціальної й суб'єктної значущості змін. Таким чином, інтегративні критерії, будучи наскрізними, загальними ознаками для оцінювання інновацій змін, забезпечують цілісність, комплексність, об'єктивність і динамізм оцінювання процесу, умов і результатів реалізації інновацій у ЗНЗ, оскільки, як зазначає Т. Перекрестова, інноваційна діяльність виступає основою оновлення школи і її результатом є як структурні зміни в інституційній сфері, так і зміни в концептуальних, змістових та процесуальних характеристиках навчального закладу як освітньої системи [4, с. 12].

Подальша логічна схема виділення й групування критеріїв реалізації інновацій була зумовлена необхідністю представити ключові позиції, що комплексно характеризують інноваційні зміни в педагогічній системі, процесі та технології реалізації інновацій, суб'єктах нововведень та результатах діяльності ЗНЗ. Для вирішення цього завдання ми виділили такі критерії реалізації інновацій у ЗНЗ: 1) соціально-аксіологічний; 2) концептуальності; 3) ресурсний; 4) структурно-функціональний; 5) технологічності; 6) результативності.

У результаті проведеної діагностики з використанням визначеного критеріального комплексу й методів самооцінки та експертної оцінки виявлено

досить широкий діапазон рівня реалізації педагогами інновацій – від репродуктивного відтворення до творчої, системної зміни педагогічної системи.

Репродуктивно-емпіричний рівень реалізації нововведень (58,7% досліджуваних) характерний для педагогів тих шкіл, у яких відсутня стратегія й не визначені цілі інноваційного розвитку. Інноваційна діяльність учителів не системна, її інтенсивність має епізодичний характер і періодично “спалахує” за ініціативи адміністрації. Педагоги слабо розуміють сутність основних понять педагогічної інноватики, не мають детальної інформації про існуючі інноваційні розробки, які потенційно корисні для використання, знають тільки окремі, найбільш відомі й популярні інноваційні технології, при цьому не заглиблюються в їх концептуальну сутність.

Про ефективність нововведень судити складно, оскільки для їх запровадження не передбачено залучення необхідних ресурсів. Результативність репродуктивного відтворення інновацій низька, що пов’язано з відсутністю при їх реалізації чітких цільових орієнтирів. Вибір нововведень в основному відбувається спонтанно й не пов’язаний з аналізом незадовільного стану педагогічної системи та виділенням тих педагогічних проблем, які не вирішуються традиційними способами. При виборі нововведень педагоги більше орієнтуються на їх популярність, “модність”, а не реальні потреби змін у навчально-виховному процесі. Коли ж інновації впроваджують за наказом чи вимогою органів управління освіти, то часто їх виконання є формальним, “для звітності”. Переважає прагнення учителів до збереження свого традиційного стилю роботи, що й призводить до використання інновації у незмінному вигляді. Під час реалізації інновацій алгоритми навчально-виховної діяльності вчителів та учнів буквально копіюють і застосовують без урахування конкретних завдань, умов та ситуацій. Часто в таких випадках спостерігається ефект імітації інновацій.

Адаптивний рівень реалізації інновацій (26,4% педагогів) характеризується недостатньо обґрунтованим вибором нововведень. Це пов’язано з тим, що педагоги не проводять якісного аналізу стану своєї педагогічної системи, що не дає змоги виділити головні проблеми в результативності своєї діяльності та визначити причини їх виникнення. Оцінюючи та вибираючи інновації, не дотримуються вимог проведення повноцінної експертизи, що не дає обґрунтування щодо її доцільності й можливості реалізації. Часто висновок про необхідність нововведення приймається тільки адміністрація школи.

У ЗНЗ не визначено інноваційну місію, відсутні концепція та стратегія інноваційного розвитку, тому впроваджувані інновації слабо орієнтовані на системні зміни. Зазвичай педагоги, ігноруючи концептуальні основи й цільові орієнтири, використовують тільки окремі елементи системних інновацій, пристосовуючи їх до типового, виробленого роками стилю діяльності. Унаслідок цього нововведення інноваційний потенціал нововведень значно, а то й зовсім втрачається, і вони не привносять суттєвих змін у діяльність навчального закладу, оскільки ніби “розчиняються” в традиційній системі. Щодо важливості реалізації концептуальних засад інновації

В. Докучаєва пояснює, “що в процесі реалізації проекту інноваційної педагогічної системи принципово важливим є момент збереження автентичної сутності останньої. Інакше кажучи, проблема збитків (помилки, перекручень, компромісних рішень тощо) втрачає сенс – за умови, якщо в процесі впровадження проекту концептуальна (тобто первісно закладена в ньому) модель інноваційної педагогічної системи позбулася провідних класоутворюючих рис” [2, с. 325].

Локально-перетворювальний рівень реалізації інновацій (8,8% досліджуваних) вносить часткові зміни в педагогічну систему навчального закладу або окремого педагога. Ці зміни можуть стосуватися як методики вивчення окремих предметів, так і новизни в цілях, змісті, технологіях навчання й виховання, способах оцінювання навчальних досягнень учнів. Автономні нововведення вводять окремі вчителі чи група вчителів за власною ініціативою. Зазвичай вибір інновацій узгоджується з необхідністю вирішення актуальних проблем, виявлених у ході аналізу наявного стану педагогічної системи. Разом з тим стратегічна спрямованість інновацій недостатньо виражена, що пов'язано з відсутністю чіткої концепції розвитку школи. Науковці наголошують, що стратегія інтегрує місію, цілі організації, норми та дії в єдине ціле, визначає ресурсне забезпечення освітньої організації з урахуванням її внутрішніх переваг та недоліків, очікуваних змін і пов'язаних з ними дій конкурентів. Стратегія являє собою загальний комплексний план досягнення цілей організації. Цілі – це прогнозовані результати, а стратегія визначає шляхи їх досягнення [3, с. 98].

Цілісність реалізації концептуальних, змістовно-цільових та процесуально-діяльнісних складових інновації спостерігається на рівні педагогічної системи окремих педагогів. Педагоги цього рівня прагнуть до підвищення своєї компетентності в реалізації інновацій, активно ведуть пошук інформації про нові педагогічні технології, постійно обмінюються знаннями й досвідом з колегами. Розроблені вчителями інноваційні проекти проходять як внутрішню, так і зовнішню кваліфіковану експертизу. Вважаємо, що за достатньої інтенсивності реалізації вчителями кластера локальних інновацій та їх систематизації й керованості створюються передумови виходу інноваційної діяльності в навчальному закладі на стратегічно-системний рівень.

Стратегічно-системний рівень реалізації інновацій (4,1%) характерний для педагогів тих навчальних закладів, у яких визначена місія, концепція й стратегія інноваційного розвитку. Педагогічний колектив усвідомлює значущість інновацій для реалізації гуманістичних цінностей в освіті. За концепцією Н. Ткачової, визначеність цінностей дає можливість зробити об'єктивний аналіз провідних тенденцій розвитку сучасного суспільства й у світлі цього переосмислити першочергові для сьогоденної школи педагогічні завдання, визначити головні для неї ціннісні пріоритети [8, с. 5]. Теоретико-методологічне обґрунтування інновацій узгоджується з концепцією діяльності школи, сучасними досягненнями психолого-педагогічних наук. Інноваційна діяльність кожного з учителів чи їх творчих груп спрямована на

досягнення визначених педагогічним колективом стратегічних цілей розвитку навчального закладу. Відбір та експертизу інновацій здійснюють комплексно з урахуванням як потреб, так і можливостей їх реалізації. Постійно триває робота щодо підвищення інноваційного потенціалу навчального закладу, застосовують ефективні форми науково-методичної діяльності та цільового управління на основі моніторингу. Педагоги дотримуються технологічного алгоритму, тому їх інноваційні проекти системні, продумані, реалістичні. Зміни відбуваються не тільки в діяльності окремих педагогів, а й на загальношкільному рівні. Ці зміни приводять до нової якості навчальних досягнень учнів, здобутків їх та педагогів у різних видах діяльності.

Аналіз інноваційної діяльності ЗНЗ свідчить, що нововведення позитивно впливають на результативність навчально-виховного процесу, ефективність роботи шкільних колективів та підвищення професійного рівня вчителів, оновлення змісту навчання й виховання школярів. Разом з тим у здійсненні інноваційної діяльності в ЗНЗ існує ряд проблем і недоліків. Зокрема, ініціатори нововведень у багатьох випадках не дотримуються вимог чинного Положення про порядок здійснення інноваційної освітньої діяльності у навчальних закладах [5]. Часто інноваційні проекти приймають до реалізації без належного теоретичного обґрунтування, правової та наукової експертизи, потрібного матеріально-технічного й методичного забезпечення.

Суттєвим недоліком є невизначеність щодо очікуваних результатів нововведень. Відсутній системний моніторинг наслідків реалізації інновацій. Зазвичай організована без належного організаційно-методичного супроводу реалізація нововведень залишається незавершеною й спричиняє недовіру серед учителів до педагогічних інновацій. Більшість нововведень має локальний характер, тому не вносить системних змін у цілі, зміст і результати діяльності навчального закладу або окремого вчителя. Без якісно нових змін у цілях, структурі, функціях, технологіях педагогічної системи задекларовані інноваційні підходи залишаються не реалізованими.

Висновки. Отже, вивчення та аналіз наявного стану інноваційної діяльності ЗНЗ дав змогу виділити в її здійсненні певні проблемні зони й визначити основні напрями та комплекс заходів щодо підвищення ефективності й результативності реалізації інновацій.

1. Для зростання потенціалу навчальних закладів у реалізації інновацій необхідна організація системної цілеспрямованої роботи з розвитку інноваційної компетентності педагогів.

2. Щоб забезпечити ефективність і результативність нововведень, потрібне впровадження науково обґрунтованої технології реалізації інновацій.

3. Для підтримки ініціативи вчителів, педагогічних колективів, надання їм допомоги у вирішенні труднощів при реалізації інновацій необхідно здійснювати постійний науково-методичний і консультативний супровід інноваційних освітніх проектів, їх кваліфіковану експертизу та систематичний моніторинг результатів нововведень.

4. Цілеспрямованість і системність нововведень можливі за наявності стратегії інноваційного розвитку ЗНЗ, визначеності й прийняття членами шкільного колективу місії школи.

Наявний стан інноваційної діяльності ЗНЗ, для якого характерні низький коефіцієнт її результативності та ефективності, недостатня системність, оптимальність, інтенсивність, актуальність, соціальна й суб'єктна значущість змін, зумовлює необхідність розробки та апробації цілісної технології реалізації інновацій.

Список використаної літератури

1. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології : навч. посіб. / І. М. Дичківська. – Київ : Академвидав, 2004. – 352 с.
2. Докучаєва В. В. Теоретико-методологічні основи проектування інноваційних педагогічних систем : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.01 / В. В. Докучаєва. – Луганськ, 2007. – 481 с.
3. Освітній менеджмент в умовах змін : навч. посіб. / Л. М. Калініна, Л. М. Карамушка, Т. М. Сорочан, Р. Б. Шиян та ін., за ред. В. Олійника, Н. Протасової. – Луганськ : СПД В. С. Резніков, 2011. – 308 с.
4. Перекрестова Т. С. Становление и развитие авторской школы как инновационной образовательной системы : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Т. С. Перекрестова. – Волгоград, 2001. – 252 с.
5. Положення про порядок здійснення інноваційної освітньої діяльності. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0946-00>.
6. Попова О. В. Розвиток інноваційних процесів у середніх загальноосвітніх навчально-виховних закладах України в ХХ столітті : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.01. / О. В. Попова. – Харків, 2001. – 44 с.
7. Про схвалення Концепції розвитку національної інноваційної системи : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 17.06.2009 р. № 680-р. [Електронний ресурс] // Офіційний вісник України. – 2009. – № 47. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/laws/show/680-2009-pr.
8. Ткачова Н. О. Аксиологічні засади педагогічного процесу в сучасних загальноосвітніх навчальних закладах : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.01 / Н. О. Ткачова. – Луганськ, 2007. – 45 с.

Стаття надійшла до редакції 11.09.2014.

Коновальчук И. И. Состояние реализации инноваций в общеобразовательных учебных заведениях

В статье анализируется состояние реализации инноваций и факторов их успешности в общеобразовательных учебных заведениях. Оцениваются системность, результативность, эффективность, оптимальность, интенсивность, актуальность, социальная и субъектная значимость нововведений по следующим критериям: социально-аксиологическому, концептуальности, ресурсного обеспечения, структурно-функциональному, технологичности и результативности. Установлено, что педагогами инновации реализуются на репродуктивно-эмпирическом, адаптивном, локально-преобразовательном и стратегически-системном уровнях.

Ключевые слова: инновация, реализация инноваций, инновационный потенциал, инновационная стратегия, инновационная компетентность, критерии реализации инноваций, уровни реализации инноваций.

Konovalchuk I. Status of Implementation of Innovations in Secondary Schools

This article provides analysis of implementation of innovations in secondary schools. The main success factors for innovation by the level of importance are: determination of innovation

development strategy in educational institution, a high level of innovation competence of teachers and their willingness to accept and implement innovations, creating a bank of innovations in educational institution, regulatory, methodological and logistical support of innovation activities, innovative type of governance at all levels of education.

Evaluation of consistency, effectiveness, efficiency, optimality intensity, relevance, social and subjective importance of implementing innovations were conducted by social and axiological, conceptual, resource support, structural and functional adaptability, effectiveness criteria.

Rather wide range of teachers implementing innovations is revealed - from simple reproduction to system changes of educational process. Reproductive-empirical level of realization of innovations is characterized by a simple reproduction by teachers certain innovative pedagogical techniques without regard to specific tasks, conditions and environments. At the level of implementation of adaptive innovation teachers ignore the conceptual framework and targets, and use only a few known elements of innovation, adapting them to the traditional style of their activity. Local-converting level of innovation implementation is making partial changes in the educational system of the institution or individual teacher. With strategically-system level of innovation implementation innovative activity of each teacher or work group is aimed at the achievement of the strategic goals of the institution. Teachers follow the process algorithm therefore their innovative projects are systematical, thoughtful, and realistic. Changes occur not only in the work of individual teachers, but also on the whole-school level.

Key words: *innovation, innovation implementation, innovation potential, innovation strategy, innovation competence criteria for implementation of innovation, innovation implementation levels.*